

Sinds 1999 wordt op verzoek van Vereniging Natuurmonumenten de Buitenvaart-Noord, gemeente Eemnes, op broedvogels geïnventariseerd. De inventarisaties hebben tot doel verspreiding, fluctuaties en trends in aantallen van weidevogels vast te leggen.

Marc van Houten

Zes jaar Broedvogelmonitoring Buitenvaart-Noord

Om op de lange termijn inzicht te kunnen krijgen in de ontwikkeling van de vogelstand is monitoring onontbeerlijk. Het is belangrijk de inventarisaties te continueren; reeksen die lange periodes beslaan zijn waardevol en maken het mogelijk om de huidige toestand in perspectief te bezien. In dit artikel wordt ingegaan op de aantalsontwikkeling van de broedvogels.

Gebied

De Buitenvaart-Noord ligt oostelijk van de lintbebouwing van de gemeente Eemnes, waartoe het gebied ook behoort. Het onderzoeksgebied is circa 15,5 ha groot en bestaat uit grasland, welke periodiek plas-dras staan, met sloten, enkele rietkragen en een plasje van circa 1 ha. Het is eigendom van en in beheer bij de Vereniging Natuurmonumenten.

Als grasland valt de Buitenvaart-Noord onder het type nat schraalgrasland. Dit is weer te onderscheiden in Dotterbloemgrasland (moerige of kleiige bodem, voedselarm water). Deze graslanden zijn oorspronkelijk productieve halfnatuurlijke hooilanden. De Dotterbloem en Tweerijge zegge komen voor als indicatorsoorten van extensief beheerd grasland. De percelen zijn overwegend voedselrijke

beemd-raaigraslanden op klei. De slootoevers zijn hellend aangelegd die mogelijk in de toekomst meer waardevolle vegetaties kunnen herbergen.

Beheer

De doelstelling op het gevoerde beheer voor de Buitenvaart-Noord is een beheer gericht op de hier karakteristieke vegetaties, zoals natte tot vochtige stroomdalgraslanden met zoutminnende soorten. Het beheer bestaat uit maaien na 15 juni, in een perceelsgewijze afwisseling. Specifiek weidevogelbeheer, als meer bemesten, wordt dus niet toegepast. Vanaf mei worden op een enkel perceel schapen ingeschaard.

In het kader van de herinrichting zijn stuwen geplaatst en kaden aangelegd en is het waterpeil aanzienlijk verhoogd (tot op maaiveld, streefpeil NAP - 0,30 m). Het gebied vormt een afzonderlijke peileenhed. Er is geen waterverbinding met de Eem. In het gebied wordt uitgegaan van het maximaal vasthouden van regenwater. Hierdoor volgt het waterpeil de natuurlijke wisselingen onder invloed van neerslag en verdamping: hoge waterpeilen in de winter, lagere waterpeilen in de zomer waardoor het een dynamisch gebied is. Bij lagere waterstanden bestaat de mogelijkheid voor inlaat van water uit het omringende landbouwgebied. Deze inlaatvoorzie-

Ligging van het geïnventariseerde gebied

ning gebeurt door middel van een elektrische pomp.

Werkwijze

De inventarisaties zijn uitgevoerd volgens de richtlijnen van de BMP-W (Broedvogel Monitoring Project-Weidevogels) methode van SOVON. Daarbij werden richtlijnen gevolgd die staan beschreven in de Handleiding Nationaal Weidevogelmeetnet (Teunissen & van Kleunen 2001). Ook de interpretatiecriteria die moeten worden aangehouden voor het vaststellen van territoria e.d. zijn hieruit overgenomen. Voor details per vogelsoort en overige noodzakelijke informatie is het boek Vogelinventarisatie (Hustings et al. 1985) geraadpleegd. Vogelsoorten welke buiten de BMP-W vielen, zijn volgens de richtlijnen van de 'gewone' BMP behandeld.

Tijdens een inventarisatiebezoek werd het gebied vanaf een op de Eemkade gelegen fietspad met behulp van een verrekijker en telescoop afgezocht op (weide)vogels. In de periode half april tot half juni zijn er in het gebied vijf bezoeken gebracht in de vroege ochtend.

Weersomstandigheden

Het weer is van invloed op de zang- en baltsintensiteit van vogels en daardoor op de doelmatigheid van het inventariseren. Harde wind, neerslag en lage temperaturen zijn belemmerende factoren. Overigens verschilt het effect van weersomstandigheden van soort tot soort.

Over het algemeen waren het goede dagen om te inventariseren en vormden de weersomstandigheden geen belemmerende factor op de zang en overige territoriale gedragingen.

Soorten en territoria van broedvogels van de Buitenvaart-Noord in 1999, 2000, 2001, 2002, 2003 en 2004.

Soort	Aantal territoria					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Knobbelzwaan	1	1	1	1	-	-
Zwarte Zwaan	-	-	1	-	-	-
Bergeend	3	4	5	4	5	1
Krakeend	5	2	4	1	-	1
Wintertaling	-	-	-	-	1	1
Wilde Eend	5	3	5	5	8	2
Zomertaling	3	1	3	1	-	-
Slobeend	7	3	10	3	1	1
Kuifeend	1	-	-	1	1	-
Meerkoet	16	10	20	15	14	12
Scholekster	1	1	2	1	3	2
Kluut	2	2	2	3	4	-
Kleine Plevier	-	1	-	-	-	-
Bontbekplevier	1	-	-	-	-	-
Kievit	18	8	10	11	12	8
Grutto	6	10	9	12	10	4
Tureluur	3	3	5	6	6	2
Veldleeuwerik	2	1	-	1	-	1
Boerietzanger	3	1	1	-	-	-
Graspieper	-	-	-	1	1	1
Witte Kwikstaart	-	-	-	1	2	1
Blauwborst	-	-	-	-	-	1
Merel	-	-	-	1	-	-
Kleine Karekiet	2	9	6	6	4	5
Rietgors	5	3	6	8	8	6
Aantal Territoria	84	63	90	82	80	49
Aantal Soorten	18	17	16	19	15	16

Vermeldingswaardig is de opdroging van de plas in de zomer van 2003 geweest. Vanaf juni tot september bleek de verdamping groter dan de regenval, waardoor het water in de plas geheel opdroogde. Echter ook het bovenste grondlaagje. Dit opdrogen gaat bij kleigronden altijd gepaard met de vorming van krimpscheuren aan het oppervlak en een verharde toplaag. De oorspronkelijke aanblik van de moddervlakte is dan al verdwenen. Hoewel er in de winterperiode, 2003/2004, boven gemiddeld veel regenval is geweest, is de plas niet meer vol geregend; er is dus een blijvend 'lek' ontstaan. Het oppompen van water uit het omringende landbouwgebied heeft geen effect gehad. Als gevolg van deze niet meer optimale waterstand bestaat de stellige indruk dat dit funest is geweest voor de vestiging van een aantal broedvogels

van het onderzoeksgebied. Ook als foerageergebied bleek het gebied duidelijk minder in trek.

Resultaten van zes jaar broedvogels inventariseren (toelichting per soort)

Knobbelzwaan

De Knobbelzwaan heeft tot en met 2002 altijd een vaste locatie gehad om te nestelen, mogelijk door de gunstige situatie van de vegetatie. Om verruiging tegen te gaan is het riet in 2003 voor een groot deel gemaaid, waarmee deze geschikte broedlocatie voor de soort verdween.

Zwarte Zwaan

Deze soort, welke het gehele jaar kan broeden en meerdere broedsels per jaar kan hebben, heeft in 2001 met zekerheid in de Buitenvaart-Noord gebroed.

Bergeend

Bergeenden zijn vanaf de eerste telling in 1999 aanwezig als

broedvogel. Tijdens het onderzoek waren de vogels voornamelijk te vinden rond de plas, zeer waarschijnlijk door het grote voedselaanbod. De territoria waren, evenals vorig jaar, rond de plas en in het westelijk deel van het gebied te vinden. Daar konijnen niet in het onderzochte gebied voorkomen ligt het voor de hand dat de Bergeend tussen de dichte vegetatie tot broeden komt. Het is bekend dat paren met jongen naar het open water trekken; in mei 2003 was een paar met zestien jongen te zien langs de plas.

Krakeend

Een opvallende afname voor deze eendensoort, welke vijf territoria gehad heeft (1999). Het lijkt erop dat de Buitenvaart-Noord meer van belang is als voedselgebied en dat weinig paren tot broeden zijn overgegaan. De Krakeenden zijn echte liefhebbers van hoogopgaande ruigten, welke door het gevoerde beheer enigszins worden teruggedrongen.

Wintertaling

De Wintertaling is een lastige soort om te inventariseren; vrouwtjes met jongen houden zich meestal in de dichte vegetatie op en zijn daardoor bijna niet te zien. Het is daarom verheugend de soort vanaf 2003 als nieuwe broedvogel in de Buitenvaart-Noord te erkennen.

Wilde Eend

Vanaf het begin van de reeks tellingen een soort met vrij constante territoria, met als uitschieter acht territoria in 2003. Hoewel de soort in de loop van de jaren geen voorkeur blijkt te hebben voor de plas bleef de soort op twee territoria staan. Het is niet ondenkbaar dat door het gemis van de plas, het broedgebied voor de Wilde Eend verarmd is geworden.

Zomertaling

Na een paar vette jaren is het vanaf 2003 gedaan met deze kritische eend als broedvogel in het gebied. De reden van deze vermindering is niet bekend; de soort is een liefhebber van ondiep, voedselrijk water en een relatief hoge waterstand. Aangezien het onderzochte terrein hieronder verstaan kan worden kan er ook sprake zijn van een populatieschommeling.

Slobeend

Deze poldereend heeft zeer goede tijden gehad. Zo werden er in 1999 en 2001 respectievelijk zeven en tien(!) territoria geteld. Mogelijk dat het vaker reinigen van de sloten na 2001, heeft bijgedragen tot vermindering van het aantal broedgevallen.

Kuifeend

Als foerageergebied is het onderzochte gebied mogelijk geen optie, de soort verkiest diep(-er) water met een voorkeursdiepte van 1,5-3 m. Hierdoor zal de Kuifeend altijd een toevallige broedvogel in de Buitenvaart-Noord blijven.

Meerkoet

Omdat de Meerkoet kwalitatief vrij gemakkelijk te inventariseren is, zullen de aantallen een goed beeld geven van de soort in het onderzoeksgebied. Uitschieter in territoria was het jaar 2001 met maar liefst twintig.

Scholekster

Daar de Scholekster in de regel de natste gebieden mijdt, zal de soort in de Buitenvaart-Noord nooit tot grote aantallen komen. Het is niet ondenkbaar dat de soort zich niet echt thuis voelt in dit gebied waar een half-natuurlijk beheer gevoerd wordt. Het aantal territoria schommelt rond de twee.

Kluut

De grote trekpleister van het gebied is de Kluut. Vanaf 1999 aanwezig en langzaam maar zeker gegroeid tot vier territoria in 2003. Kluten broeden op de hogere gedeelten in de nabijheid van de plas, maar zodra de jonge Kluten wat groter zijn, hebben ze de kale slikken nodig om eiwitrijke wormpjes en insecten te vinden.

In 2004 werden er echter geen territoria aangetroffen. Door het ontbreken van water in de plas is de begroeiing hier veel meer tot ontwikkeling gekomen.

Kleine plevier

Alleen in 2000 is de Kleine plevier tot broeden gekomen op het slikkige land langs de plas. De bodem in het onderzoeksgebied bestaat voor het grootste gedeelte uit matig zware zeeklei. De Kleine plevier verkiest meer zandige pioniervegetaties en zandplaten.

Bontbekplevier

De Bontbekplevier liet het na 1999 als broedvogel afweten. Mogelijk door dezelfde oorzaak als bij de Kleine plevier.

Kievit

Het is bekend dat de Kievit het liefst broedt op korte vegetatie. Ook in de Buitenvaart-Noord is dit geen uitzondering. Hier broedt de vogel op de meer natte gedeelten, waar de grasgroei langzaam op gang komt. Het aantal territoria schommelt rond de tien, met een positieve uitschieter van achttien in 1999.

Grutto

De Grutto weet zich in de regel te handhaven met rond de tien territoria. In 2004 waren er echter maar vier territoria. Het is niet onwaarschijnlijk dat de in 2004 uitgedroogde plas een zeer belangrijke foerageerfunctie voor de Grutto is. Landelijk is de te-

ruggang van de Grutto schrikba-
rend te noemen.

Tureluur

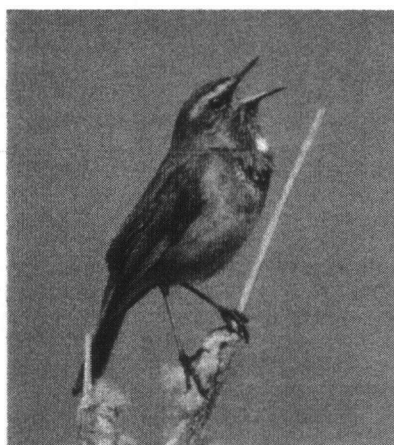
Het aantal territoria van de Tureluurs schommelt tussen de drie en zes. In 2004 waren het er echter maar twee. In de loop van de jaren lagen de meeste territoria in het noordelijke gedeelte van het gebied, vooral rond de plas. Het niet aanwezig zijn van water in de plas in 2004 verklaard vrijwel zeker het lage aantal Tureluurs van dat jaar.

Veldleeuwerik

De Veldleeuwerik is altijd een onregelmatige broedvogel in het telgebied geweest. Mogelijk dat er (te) weinig onkruiden zijn waardoor er minder insecten in het gebied te vinden zijn. De Veldleeuwerik is in West-Europa met minstens 50% afgenomen sinds de jaren zeventig. De toenemende eenvormigheid van de graslanden voor zowel broed- als voedsel terrein, is verantwoordelijk voor de drastische afname.

Graspieper

Nadat de Graspieper in 2002 in de Buitenvaart-Noord een nieuwe broedvogel was heeft de soort zich gelukkig kunnen handhaven.

Blauwborst

Foto: Peter Wijn

Witte kwikstaart

Pas vanaf 2002 is de Witte kwikstaart in het gebied aanwezig als broedvogel. Landelijk is de Witte kwikstaart de meest verspreide broedvogel. Nesten kunnen worden gebouwd in allerlei kunstmatige of natuurlijke spleten, gaten, nissen of holten.

Blauwborst

De belangrijkste factoren voor de Blauwborst (nieuw in 2004!) lijken aanwezig te zijn in de Buitenvaart-Noord met foera-geermogelijkheden, nestelmogelijkheden en zangposten. Ook landelijk is de aantalontwikkeling spectaculair; in nauwelijks twintig jaar is de Nederlandse broedpopulatie verveelvoudigd.

Merel

De aanwezigheid van een territorium in 2002, nabij de enige boom van het gebied, bewijst het uitzonderlijke aanpassingsvermogen van de soort, die in Nederland, op basis van talrijkheid, door geen andere broedvogel overtroffen wordt.

Bosrietzanger

Alleen in de eerste drie teljaren kwam de Bosrietzanger met territoria voor. In 2000 en 2001 werd in juni (dus in de broedtijd) een brede strook riet/ruigteland langs de kadesloot gemaaid. Sindsdien is dit niet meer gebeurd zijn. Juist in deze strook zaten de Bosrietzangers. Als die een paar jaar geen broedsucces hebben, proberen ze het vermoedelijk niet weer opnieuw.

Kleine karekiet

Na het jaar 2000 met negen territoria, blijft deze rietvogel rond de vijf territoria hangen. Alle beschikbare broedlocaties liggen in de rietstrook langs de Eemdijk en de Buitenvaart. Dat de vogels hier in relatieve luwte

kunnen broeden, spreekt voor zich.

Rietgors

Overal waar rietveldjes of -stroken of wat verruigde vegetaties te vinden zijn, zijn Rietgorzen aanwezig. Ook van deze soort valt op dat de territoria langs de oost- en zuidrand van het gebied te vinden zijn.

Toekomst

- Kritische weidevogels: Zomertaling, Grutto, Tureluur.
De grootste bedreigingen voor deze kritische weidevogels op dit moment zijn verdroging en vershraling. De drie soorten moeten het bij uitstek hebben van een voedselrijke en vochtige situatie. Buiten de eerder beschreven uitdroging van de plas, zomer 2003, vertonen de Grutto en Tureluur in de eerste vijf jaar van de broedvogelkartering een zekere stijgend of min of meer vlak aantalverloop. Met de vochthuishouding en de voedselrijkdom (tot 2004) zit het voor de kritische steltlopers dus waarschijnlijk wel goed. Voor de Zomertaling is het de vraag of er in de toekomst nog vestigingen zullen worden geconstateerd. Dit is in overeenstemming met de landelijke trend. Volgens de nieuwe Rode Lijst 2004 (betrekking op broedvogels) is de Zomertaling een kwetsbare soort; een soort die sterk tot zeer sterk is afgenomen en vrij zeldzaam is.
- Riet- en struweelvogels: Bosrietzanger, Blauwborst, Kleine karekiet, Rietgors.
De eerste paar jaar leek het erop dat de rietkragen langs de perceelranden leken te verruigen, waar soorten als Bosrietzanger en, in mindere mate, de Rietgors meteen van profiteerden.

Door het gevoerde rietbeheer van de laatste jaren, maaien en afvoeren van vooral riet aan de binnenzijde van de dijk, verloor de Bosrietzanger zijn broedgebied.

Het gebied is voor de Rietgors blijkbaar aantrekkelijk genoeg om zich te blijven vestigen. Opvallend hierin is de aanwezigheid van de Blauwborst in 2004 in het telgebied. Deze soort, welke profiteert van minder intensief slootbeheer, weet blijkbaar toch zijn weg te vinden. De Kleine karekiet laat de laatste paar jaar een min of meer vlak aantalverloop zien.

- **Pioniersoorten:** Kluut, Kleine plevier, Bontbekplevier.
- Pioniersoorten, of "kalegrond-broeders", zijn soorten die snel reageren op nieuwe broedgebieden.
Geschikte pioniersituaties verdwijnen echter net zo snel als ze ontstaan. De Buitenvaart-Noord is daar geen uitzondering in. Vegetatiesuccessie resulteerde vervolgens in een afname en in de huidige situatie lijkt deze broedlocatie maar tijdelijk geschikt.
Van deze drie dynamische pioniersoorten heeft de Kluut zich in het onderzoeksgebied het langst gehandhaafd; de Bontbekplevier heeft alleen in 1999 gebroed en de Kleine plevier alleen in het tweede teljaar, 2000. Dit is opvallend te noemen omdat juist de Kluut een gespecialiseerde manier van voedsel zoeken heeft: met de omhoog gebogen snavel het voedsel uit het bovenste laagje slik zeven. De twee plevieren zijn meer oogjagers, minder gespecialiseerd dan de Kluut. De Kluut is in het onderzochte gebied duidelijk een soort die de wat de meer begroeide gebieden accepteert.

Of de Kluut in de Buitenvaart-Noord blijft, zal afhangen van de ontwikkeling van de begroeiing in relatie met de waterhuishouding. We hebben gezien dat als de plas ontbreekt, de Kluut er direct op inspeelt en wegblijft.

Aanbevelingen en conclusies

Hoewel de doelstelling op het gevoerde beheer voor de Buitenvaart-Noord een beheer welke gericht is op de hier karakteristieke vegetaties, is de variatie in broedvogelbevolking op te vijzelen zonder deze doelstelling te dwarsbomen.

Er zouden wat meer kleine delen van percelen nat kunnen worden gezet door het verlagen van het maaiveld, zodat deze delen permanent plas-dras staan. Deze structuren bieden gunstige broedomstandigheden en een goed voedselaanbod en garanderen tevens drinkwater, van groot belang voor de weidevogelkuikens. Zulke terreintjes kunnen een belangrijke werking hebben op hun omgeving, omdat de vogels daar een redelijk optimaal terrein aantreffen en de iets mindere omstandigheden in de omgeving voor lief nemen.

Het rietbeheer, zowel binnen het gebied als aan de dijkvoet, zou middels een wisselbeheer met een vier- of meerjarige cyclus kunnen worden uitgevoerd. Er ontstaan dan geen schokeffecten en de vogels die reageren op de verschillende groeistadia van het riet varen er wel bij. De geleidelijke overgangen van jonge naar oude vegetaties is belangrijk. Er ontstaat een divers prooiaanbod (insecten, spinnen) en er is voldoende beschutting om te foerageren.

Na het maaien van het riet dient dit te worden afgevoerd. Er kan ook worden overwogen om de rietopslag langs de sloten alleen

langs de randen van het gebied te handhaven, mogelijk maximaal een tiental meters het gebied in. Het grasgebied wordt dan geschikter voor weidevogels (openheid). Voor de eenden zijn er dan wellicht nog voldoende plaatsen om te broeden.

Het gebied Buitenvaart-Noord is nog steeds een goed (weide-) vogelgebied. Vooral de plas heeft ook een grote aantrekkingskracht voor allerlei niet-broedvogels (en dus ook vogelaars).

Of de Vereniging Natuurmonument als beheerder van de Buitenvaart-Noord actie onderneemt om de lekkage in de grond (lees; krimpscheuren) te herstellen is op dit moment nog onduidelijk. De plas aan de overzijde van de Eem, in het Natuurmonumenten reservaat Zwarte Noord, lijkt de functie van foerageerplaats te hebben overgenomen.

De aantrekkingskracht van het gebied op vogelaars is echter minder geworden door de afsluiting van de Korte Maatskade voor auto's. Het "even naar vogels kijken" vanaf genoemde kade is er niet meer bij. Voordeel hiervan is wel dat deze verstorende werking, vooral in het broedseizoen, weggenomen is. Een onbekommerd rondje lopen op de Eemdijk is echter vaak de moeite waard!

Leden die interesse hebben in het rapport verwijs ik graag naar de leestafel, waar het voor een klein bedrag kan worden aangeschaft. De leestafel is altijd aanwezig tijdens de maandelijkse donderdagavond-lezingen.

Literatuur

Houten, M. van 2005. De broedvogels van de Buitenvaart-Noord 1999-2004. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken. Uitgave 147.